

ODJEK POGIBIJE PETRA ZRINSKOGA I FRANA KRSTE FRANKOPANA U PUČKIM PJESMAMA NJIHOVA DOBA

Sve do u devetnaesto stoljeće širile su se prepisivanjem na kajkavskom i štokavskom jezičnom području pučke pjesme o tragičnom ishodu zrinsko-frankopanske urote. Po svojoj naravi ove su pučke pjesme (pučke — za razliku od tradicionalnih usmenih narodnih pjesama) bliske u to vrijeme, u sedamnaestom stoljeću u zapadnoj Evropi obilno rasprostranjenim moritatima, pjesmama koje su tiskane obično samo na jednoj strani lista papira polovinu kojega je uvijek zauzimala slikovna ilustracija opjevanog događaja; bliske su, dakle, pjesmama tipa »Bänkelled«, čije je izvođenje, pjevanje, bilo uvijek vezano uz slikovnu demonstraciju. Često se u takvoj vrsti izvođenja događaj izlaže prvo narativno a zatim slijedi pjesma s pjevanjem o tome istom događaju. Ovakav se redosljed zadržao do danas u talijanskim pjesmama što su ih pjevali pjevači poznati pod imenom — cantastorie.

Ono što je u ovom odnosu narativnog uvoda (saopćenja, vijesti) i pjesme, tj. u stihovima opjevanog događaja — vrijedno pažnje, to je činjenica da je nepoznatom ili poznatom autoru pjesme i njegovoj publici — pjesma, kakva god bila, uvijek nešto više od ispričane vijesti. Prethodno narativno saopćavanje događaja koje se do danas sačuvalo u nekim krajevima Italije (na Siciliji) upozoruje na fenomen pučke pjesme koja nastaje neposredno nakon značajnijih, neobičnih ili katastrofalnih događaja (ratnih ili prirodnih, elementarnih katastrofa).

§ Pučkoj pjesmi prethodi, direktno ili indirektno, narativno saopćenje, vijest o događaju o kojem mnogi i mnogo pripovijedaju. Ono što se očekuje i traži od pjesnika koji takve događaje opijevaju, kako kaže Wolfgang Kayser, nije toliko proširivanje i popunjavanje informacija i znanja o nekom događaju — nego prije svega: nadražavanje osjećaja (»sondern Reizung der Gefühle«),¹ i to elementarnih osjećaja užasa, straha, sućuti. Međutim, samo uvjetno možemo prihvatiti ovdje i mišljenje

1) Wolfgang Kayser, *Geschichte der deutschen Ballade*, Berlin 1936, str. 60, podatak i citat iz knjige: Karl Veit Riedel, *Der Bänkelsang, Wesen und Funktion einer Volkstümlichen Kunst*, Hamburg 1963, (»Volkskundliche Studien«, Hrsg. von Walter Hävernick und Herbert Freudenthal, Band I), str. 68.

Riedelovo, koji smatra da djelovanje takvih pjesama proizlazi iz činjenice da one u nastojanju da poduče, uplaše i ganu slušaoce teže za istinom, a ne za poezijom: »Die Wirkung des Bänkelsanges beruht darauf, dass er ernst gemeint ist, dass er lehren, erschrecken und bewegen, Wahrheit und nicht Dichtung geben will.«²

Pokušat ću ovdje pokazati da istina za kojom pučka pjesma teži, kao i u slučaju ostalih pjesama centralne, umjetničke književnosti, nikada nije, a i ne može biti neka — opća istina koja bi ležala u osnovi ispričanih neobičnih i izuzetnih događaja (poplave, potresi, buđenja nakon prividne smrti, nakazna rođenja itd.), da isto tako istina za kojom pučki pjesnik teži nije i ne može biti samo gola historijska istina — i to ne samo zato što pučki pjesnik nije u stanju da sagleda dimenzije historijskog događaja koji opijeva, nego prije svega zato što je i u slučaju pisanim i usmenim putem širenih i prenošenih pučkih pjesama riječ — o pjesmama, pa i onda kada se one mogu nazvati i nazivaju novinskim pjesmama, jer su u vrijeme kada nije bilo dnevne štampe vršile funkciju novina. Činjenica je, međutim, da su pučke pjesme vršile ulogu dnevnih novina, ne samo u vrijeme koje prethodi njihovoj pojavi nego i u vrijeme kada novine o pojedinim događajima donose samo službeno mišljenje vladajućeg sloja i tada pučka pjesma zadržava funkciju svojevrsnog informatora.

Neknjiževne funkcije pučkih pjesama sudjelovale su u oblikovanju književnih svojstava ovih pučkih književnih tvorevina. Uslijed neknjiževnog karaktera jedne od funkcija koju pučka pjesma može imati, pučki se književni fenomen ne može promatrati kao neknjiževni fenomen koji bi mogao biti zanimljiv samo s kulturno-historijskog a ne i književnog stajališta.

Činjenica, također, da se pučke pjesme mogu koristiti u propagandne svrhe, na što je ukazao i Tomo Matić u radu *Urota Petra Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim pjesmama njihova doba*, nije osobina specifično pučkih pjesama jer u propagandne svrhe mogu služiti i djela (umjetničke) književnosti. Neke su od pjesama o uroti potekle očito iz kruga Erdödijevih pristaša, jer slave Mikloša Erdödija kao uvijek »dobrog gospodina«, odana cesaru.³

Kao što nam spomenuta činjenica o mogućnostima propagandne funkcije pučkih pjesama ne daje odgovor na pitanje čemu se ipak i iz kakvih razloga ovdje još uvijek govori o pjesmi i o književnosti (a činjenica je da govorimo o pučkoj pjesmi i o fenomenu pučke književnosti) — tako nam isto određenje pučkih pjesama kao — prigodnih pjesama, određenje koje upotrebljava zaslužni književni historičar Tomo Matić, ne govori mnogo o naravi pučke pjesme, jer su u krajnjoj liniji sve pjesme, i one koje pripadaju vrhunskim dometima, prigodne pjesme.

2) Karl Veit Riedel, *nav. djelo*, str. 68.

3) Tomo Matić, *Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba*. »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. 28, Zagreb 1962, str. 232.

Pjesme su prigodne na svim razinama individualne i društvene svijesti na kojima se javljaju i na kojima komuniciraju.

U tom su istom smislu prigodne i pučke pjesme koje su se pojavile neposredno nakon zrinsko-frankopanske katastrofe. Riječ katastrofa nije upotrijebljena u retoričke svrhe, ona označuje o ovom slučaju bitnu zaokupljenost pučke pjesme događajem koji, opjevan, prerasta na specifičan način svoj historijski okvir. Ako se sjetimo sada spomenutog već mišljenja Riedelova da djelovanje takvih pjesama počiva više na činjenici njihove težnje za iznošenjem istine, a ne za ostvarivanjem poezije — neizbježno se postavlja pitanje: — kakvoj to istini teže pučke pjesme o zrinsko-frankopanskoj uroti? Ono što se nudi kao odgovor na ovakvo pitanje pokazuje da pučka pjesma, kao svaka pjesma, teži svojoj istini i onda kada se imaju na umu elementi propagande, stranačke orijentiranosti (kada je npr. očito da je pjesma potekla iz kruga Erdödjievih pristaša), i u takvim slučajevima možemo jasno odrediti istinu pučke pjesme koja, iz njoj nejasna historijskog konteksta, izdvaja svoju: vječnu u istinu — za koju bismo mogli reći da je izvanvremenska utoliko jer u njoj prepoznamo predložak vječne, tj. kršćanske opomene da se kažnjava svaki pokušaj stremljenja za onim što već od Boga nije dano, u smislu: »Bogu božje, a caru carevo.«

U pučkoj pjesmi ovakve vječne istine predstavljaju ekvivalent onoj komponenti koja se u djelima centralne umjetničke književnosti ispoljava u stupnju umjetničkog ostvarenja koje je koliko vremensko (tj. određeno vremenom u kojem nastaje), toliko i izvanvremensko. U pučkoj se pjesmi, u našem slučaju, ova ustremljenost k izvanvremenskom ispoljava u variranju kršćanske — »vječne« istine:

Boga hvalate, kralu verno služete,
Ne slušajte u zlom ženu i nje hamaliju,
ne hlepete za blagom kot i za vragom,
čuvajte se vina, kak se u pismu ima,
ar po ženi, vinu i blagu,
po tom svet gine i šetuje k vragu.
Lucko pusti, čuvaj dobro tvoga,
živi z onim kaj imaš od Boga.

To je pouka najstarije hrvatske pjesme o uroti, *Cantio mixta*, koja je nastala prije smaknuća Zrinskoga i Frankopana. Ipak, i u ovakvu čvrstom okviru vječne istine — najstarija će nas pučka pjesma o uroti iznenaditi svojim neočekivano izrazitim sluhom za vrijeme u kojem nastaje, sluhom za historijske okolnosti o kojima na momente progovara snažnom uvjerljivošću dijalektalne riječi da bi se nakon takve razgovijetne kulminacije razlila ponovno u prostoru svoje kršćanski »vječne« istine.

U pučkoj pjesmi *Cantio mixta* grof Tržački, F. K. Frankopan, objašnjava građanima Zagreba okolnosti koje su dovele do urote. Budući da je pjesma potekla iz kruga Erdödjievih pristaša, pučki je pjes-

4) Tomo Matić, *nav. djelo*, pjesma *Cantio mixta*, str. 249.

nik pokušao ocrniti Frankopana i urotnike onim što se smatralo naj-uvredljivijim — pokušao ih je prikazati strašljivcima, a učinio je to s karakterističnom naivnošću pučkog pjesnika: riječ o strašljivosti stavlja u usta grofu Tržačkom, koji građanima Zagreba tako može reći u ime svoje i ostalih urotnika:

Mi se toga strašili i cesaru pisali.

Istom karakterističnom naivnošću pučka pjesma govori o rekcijama građana zagrebačkih:

Al od Zagrebcev ne će mi se govoriti već,
ar vnođi od straha pobegli su u peć.⁵

Evo, dakle, iz govora grofa Tržačkog građanima Zagreba ritmički naj-čistijeg odlomka, neočekivano razgovjetnog sluha za šire historijske odrednice položaja hrvatskog naroda između Austrije i turske sile:

Znate pak, ma gospoda, zač smo to učinili,
da smo od cesara mi odstupili?
Bil nam se pogrozil Turčin svojom rukom,
da će na nas vuđriti z vsim svojim pukom.
Mi se toga strašili i cesaru pisali,
naše bojezljivosti zroke pred njega dali
proseć i moleć da nam da pomoći
da ves naš orsag za pomoć suze toći.
On pak nam je odpisal z nami se norujuć
i na našu prošnju kruto jako plujuć:
— »Phi vas budi, Horvati, da ste tak plašlivi,
kot zajec i Krajnec vi ste sad strašlivi!
Nimam za vas pomoći, sami se branete,
z Turci sami boja bijte.
Če vsi poginete, nikaj me ne stojite:
štibre mi ne daste, nju bute davali,
na blazinah zaludo ne bute spali.« —
Pisali smo i drugem kraljem okol njega,
al su vsi prisegli, da ne hte dat šerega.
Tak se nismo znali kam vteć drugam
nići drugač na konec dojt tugam.
Anda vtekli smo se k Turkom, da nas oni brane,
nas i našu decu smrti dohrane.⁶

U ostalim sačuvanim pučkim pjesmama koje su nastale nakon smakuća Petra Zrinskoga i Frana Krsta Frankopana, a za koje je Tomo Matić utvrdio da su mlađe od ove najstarije pjesme (*C a n t i o m i x t a*), karakteristično je da se upravo u tim rukopisima novijega datuma sa-

5) T. Matić, *nav. djelo*, str. 247, stih 274—275.

6) T. Matić, *nav. djelo*, str. 246—247, stih 240—255.

čuvalo izrazito nimalo suzdržljivo okrivljavanje Katarine Zrinske kao glavnog uzročnika nesreće. »Svakako je zanimljiva pojava da su verzije pjesme što su sačuvane u starijim rukopisima XVII i XVIII vijeka u žigosanju i proklinjanju Katarine Zrinske znatno suzdržljivije nego verzije rukopisa XIX vijeka...«⁷ — upozorenje Tomo Matić kao i na eventualno postojanje starijih vrela koja nisu sačuvana.

U kajkavskoj pjesmarici (koja se čuva u JAZU) raznolike sadržine iz koje je Milivoj Šrepel objavio izbor pjesama u II knjizi »Građa za povijest književnosti hrvatske«⁸ nalazi se pod brojem 25 *Popevka od Petra Zrina, bana horvatskog* u kojoj se sva krivica nesreće svaljuje na Katarinu Zrinsku. Razgovoru između Petra i Katarine leži u osnovi arhaičan predložak »pregovaranja« između duše i tijela. Ovakva pregovaranja susrećemo kao veoma čestu i omiljenu temu u pučkim pjesmama u zapadnoj Evropi (*Streitgespräche*), a naročito su takvi oblici pučke pjesme bili omiljeni u Italiji i u nekim našim krajevima. Dakako, bila su to tematski vrlo raznolika pregovaranja između, npr., staroga muža i mlade žene, između gospodara i sluge, itd.

U slučaju naše pučke pjesme *Popevke od Petra Zrina, bana horvatskog*, u razgovoru između tijela i duše, Katarina je oličenje tijela i tjelesnog, kao što je uvijek žena u srednjem vijeku i kasnije stalni simbol kažnjene prolaznosti koja žudi da se pretvori u vječnu sadašnjost. U toj simbolici Petar Zrinski ispašta — Evin grijeh:

»O prokleta vura, da si me spoznala, i tolač ovakov kada si mi dala! (...) kak Adama Eva jesi me vkanila, iz bana petlara jesi me učinila.«⁹

Srednjovjekovna je i simbolika ovdje prisutnog »kola sreće« po kojem ban može postati prosjak (petlar, Bettler). F. K. Frankopan, gospodin Trsački, kaje se u ovoj pučkoj pjesmi u istom tonu kršćanske skrušenosti:

Vidim da je ov svet tenja i nestalnost,
vu njem drugo nije nego sama jalnost.¹⁰

Ono što još očitije potvrđuje ovaj jasni arhaični predložak pregovaranja između duše i tijela jest i činjenica da se u samoj sceni smaknuća obezglavljeno tijelo obraća Bogu:

nego ga nevernik posiče čez pleče,
otkud črne krvce potočec poteče,
vu koje se telo iz stolca omeknu

7) T. Matić, *nav. djelo*, str. 236.

8) Milivoj Šrepel, *Kajkavska pjesmarica*, »Građa za povijest književnosti hrvatske«, knj. II, Zagreb 1899.

9) M. Šrepel, *nav. djelo*, pjesma *Od Petra Zrina, bana horvatskog*, str. 193.

10) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 195.

11) T. Matić, *nav. djelo*, Prilog II (*Alia vero de rebellione comitis Petri Zriny*), str. 258, strofa 60.

ter k razpetu Bogu premilo zakriknu:
— Ti, ki svetom ladaš, Bog moj, smiluj mi se,
jošče ti se molim, grehe oprostí mi.¹²

Karakteristika je pučkih pjesama da se zadržavaju upravo na groznim prizorima, izazivajući tako strah i grozu kod čitalaca i slušalaca, vršeći onu funkciju potenciranja doživljaja o nekom događaju o kojoj govori W. Kayser kao o »Reizung der Gefühle«. Scena smaknuća ponavlja se kada dolazi na red F. K. Frankopan:

Zatem pako njega otpeljahu pod meč
Koga henjkar vudri trikrat, ne nikaj već,
Ter tako odsekši gospodsku glavicu,
Telo pako belo opadne v krvcu!
Krv se črna sleja, vu njoj se telo moči,
K tomu gospa plače vu dne ino noči.¹³

U sačuvanim kajkavskim pjesmama F. K. Frankopan se u pismu oprašta od svoje žene stihovima kajkavskih pučkih ljubavnih pjesama:

... Ma duša ljublena,
ne zabi se z mene ni z moga imena,
neg mi živi srično na vnogo dobrih let,
mojega srdašca lep liliumski cvet.¹⁴

U varijanti koju je objavio Milivoj Šrepel, Frankopan se u pismu oprašta od žene tonom kajkavske pučke ljubavne pjesme s elementima tradicionalne (usmene) narodne pjesme — draga golubica, rožmarin zeleni, rumena lica:

Duša ma ljublena ne zabi se z mene,
nit z moga imena, akoprem othajam,
Bože moj nebeski, srečno živi anda
ti cvetek zemelski. Sada mi vre teče
skradnja vura moja, Bog te blagoslovi
draga duša moja, rožmarin zeleni
draga golubica, zadnjič ja kušujem tva rumena lica.¹⁵

Katarina, koja je u ovom pregovaranju između nje i Petra Zrinskog oličenje tijela, proklinje sama sebe, pojava koja je česta u srednjovjekovnim pregovaranjima; tijelo proklinje samo sebe:

O prokleti dnevi, kad sam se rodila,
ti prokleta mati, kad si me kojila.¹⁶

12) T. Matić, *nav. djelo*, Prilog II, str. 258, strofa 62—63.

13) Rudolf Strohal, *Stare pjesme o buni Petra grofa Zrinskoga i Franje Krste Frankopana*, »Vjesnik kr. hrvatsko-slavonsko dalmatinskog zemaljskog arkiva«, Zagreb 1909, god. XI, str. 117.

14) T. Matić, *nav. djelo*, Prilog II, str. 259, strofa 67—68.

15) M. Šrepel, *Nav. djelo*, str. 195.

Kao što se u pregovaranjima Bog obraća duši pitajući je za učinjene grijehe, tako se u pučkoj pjesmi austrijski car, u ulozi Boga, obraća Petru Zrinskom i kazuje mu da ga je do propasti dovelo njegovo grešno tijelo:

Zakaj si se ženi tak dal vukaniti?
Sada ti pokažem kaj moraš včiniti.
Na to tebe dela Katarina tvoja,
da se budeš molil oštro sven prez broja,
koja vu rešt v Gradec morala je pojti, otkuda
nje štimam, već ne bude dojti.¹⁷

U neuspjehu zrinško-frankopanske urote pročitao je pučki pjesnik svoju — vječnu istinu o prolaznosti zemaljskog života. Pučka pjesma ne javlja se tako kao puko pričanje ili prepričavanje nekog događaja u stihovima. Neuspjeh je doživljen kao kazna za pokušaj protivljenja Bogu i caru, za pokušaj traženja pomoći od vjekovnog narodnog neprijatelja. Pučka pjesma opijeva tragičan ishod urote kao elementarnu, nathistorijsku katastrofu u duhovno ukočenom prostoru kršćanskog učenja o pasivitetu: »Bog mu sâm će dati česa je potreben«. Usprkos arhaičnom predlošku i granicama svojih duhovno statičnih okvira — pučka pjesma otkriva živu svijest o historijskoj realnosti:

horvačka vernost vsemu puku dobro znana
i kršćanstvu vsemu na obrambu dana.
Zdavnja bi vre Turci u Beču halakali,
da bi Horvati naprot ne stali.¹⁸

U izboru građe iz kajkavske pjesmarice što ga je priredio Milivoj Šrepel pod brojem 24 nalazi se pjesma koja prethodi pjesmi *P o p e v k a* od *P e t r a Z r i n a, b a n a h o r v a t s k o g*. *Popevka 24* glasi:

Gde su boji, gde su ognji,
ondi Horvat prvi je,
gde su časti gde oblasti,
ondi vsigdar zadnji je.¹⁹

Pučki pjesnik najavljuje svoju pjesmu o uroti kao senzacionalni događaj: »... kaj ne bilo čuti od početka sveta, to se dogodilo sad ovoga leta«. ²⁰ Poremećeni svijet u opjevanoj katastrofi nalazi ponovno svoju pasivnu stabilnost u srednjovjekovnoj kršćanskoj utjesi:

»Kakogod izebrani liliumski cvetek, tako brzo povehne človečanski žitek: koji danas žive, zutra ga nestane, tak iz bana človek petlarom postane.« ²¹

16) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 194.

17) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 194.

18) T. Matić, *nav. djelo*, str. 248, stih 311—314.

19) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 190.

20) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 191.

21) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 196.

Naivnost pučke pjesme koja Katarinu Zrinsku predstavlja u tumbanu i s handžarom za pojasom, odijevajući je tako simbolično mislima koje joj pripisuje, u stvari zorno prikazujući pokušaj savezništva s Turcima, navodi nas na misao da su i u našim krajevima pučke pjesme bile usmeno izvođene uz slikovnu demonstraciju kao i »Bänkellied« u zapadnoj Evropi. Za sad je to samo pretpostavka s ne malim osnovama koje bi se mogle potvrditi u toku budućih istraživanja.

Katarina Zrinska v tumbanu se šeće,
vsaki dan za pojas svetli handar meće,
kontinom želežuć Turak iz Kaniže
vnogo put gledajuć čez oblok iz hiže.²²

U drugoj varijanti, u pjesmi *Cantio de Zrini Petro*:

Katarina v Čakovcu z banicum se šeće,
Vsaki dan za pojas svetli handar meće.
Vsaki dan zeberuć Turak iz Kaniže,
Vnogokrat gledajuć čez oblok iz hiže.
Ki bi zatirali cesarove sluge,
Gospodu horvatsku i ostale druge.²³

Takva pojava povezivanja teksta i slike sačuvala se do najnovijeg doba, a susrećemo je i krajem 19. stoljeća u »Viencu zabavi i pouci« pod naslovom »Zadnji časovi bana Petra Zrinjskoga i Franje Krste Frankopana. Opis k slikama: 1) Rastanak Zrinjskoga i Frankopana; 2) Petru Zrinjskomu čitaju smrtnu osudu; 3) Petru Zrinjskomu krvnik rubi glavu; 4) Sprovod Zrinjskoga i Frankopana.«²⁴

Iako su služile i kao stranačko oruđe propagande — pučke su pjesme izražavale i osjećaje socijalne nejednakosti sve do u naše dane. U slučaju pučkih pjesama o uroti nalazimo da se u pjesmi *Cantio mixta*, koja je potekla iz kruga Erdödijevih pristaša, računa upravo s tim osjećajem nejednakosti, s pogledom koji je usmjeren odozdo prema gore, pa se za Katarinu Zrinsku, »puntarsku kralicu«, kaže:

jemljuć vdovicam i siroticam je brala,
još ta krivica bila ji je mala.²⁵

Kada otkrije bilo socijalne istine — pučka pjesma otkriva svoju istinu, koja se, dakako, razlikuje od historijske istine. Za djelovanje pučkih pjesama, za njihovo rasprostiranje, sporedna je činjenica što je to bilo u ovom slučaju, s predumišljajem otkriveno iz protivničkog tabora.

22) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 193.

23) R. Strohal, *nav. djelo*, bilješka 14, str. 113.

24) Velimir Deželić, *Bibliografija*, u knjizi: *Posljednji Zrinski i Frankopani*, izd. MH, Zagreb 1908, str. 311.

25) T. Matić, *nav. djelo*, str. 240, stih 50—51.

U osnovi kajkavskih pučkih pjesama o pogibiji Zrinskog i Frankopana ne leži samo srednjovjekovni simbol »kola sreće«, po kojem ban može postati prosjak, niti samo arhaičan predložak pregovaranja između duše i tijela. Smrt nivelira razlike između kralja i prosjaka. Međutim, pučka pjesma otkriva mogućnost izjednačenja prije smrti, prije posljednje utjehe koja je s propovjedaonica ponuđena onima koji su se nalazili na dnu društvene, feudalne hijerarhije.

Pučka je pjesma u borbi hrvatskih feudalaca, u neuspjehu urote, otkrila i vječnu, izvanvremensku, nepovijesnu, žudnju čovjeka k nedostižnom, a u kršćanskom smislu i kažnjenu sklonost k zabranjenom. Ali, otkrila nam je i svoju želju za ravnopravnošću, želju koja je na planu pučke pjesme našla satisfakciju.

»Nego sentenciju taki doneseju, obadvem da glave po henkaru vze-mu. Kad su to začula nesrećna gospoda, da ne preštimaju molbe niti roda...«²⁶

U historijskoj pogibiji otkriva pučka pjesma svoj trenutak ravnopravnosti, odsudni trenutak kada »ne preštimaju molbe niti roda«. Pučka pjesma teži svojoj istini.

U radu Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim pjesmama njihova doba Tomo Matić navodi bilješku zapisanu latinicom u glagoljskom rukopisu Knjige disipula, u kojoj se kazuje kako su »dobroga gospodina Petra Zrinskoga Nimci pogubili, gospodina Frangapana Franca, dobru gospodu junaki, dobru gospodu, nisu ih mogli Nimci viditi — ti, Bože pomози i divica Marija — i gospodina Nadaždija, z ugarske zemlje moguća gospodina...«²⁷

Tomo Matić zaključuje: »U tim naivnim riječima bilo je ne samo neusporedivo više toplog čuvstva nego i znatno više treznijeg prosuđivanja događaja nego u kajkavskim pjesmama, kojih su simpatije bile na strani carskog dvora i njegovih pristaša u redovima hrvatskog plemstva.«²⁸

Istražujući narav pučkih pjesama — danas, međutim, ne možemo više tako decidirano ustvrditi da su kajkavske pučke pjesme svojim simpatijama na strani protivnika zrinsko-frankopanske urote. Pjesme su mogle poteći i potekle su npr. iz kruga Erdödiejevih pristaša, nastale su pod snažnim utjecajem austrijske propagande s propovjedaonica, mogle su djelomično i same poslužiti u propagandne svrhe. Ipak one potvrđuju činjenicu da je ovdje riječ o književnom fenomenu, naime o fenomenu pučke pjesme — što znači da su one i nešto više od svega toga, ili, bolje rečeno, nešto drugo, a ne samo kulturno-historijska zanimljivost.

Kajkavske pučke pjesme o zrinsko-frankopanskoj uroti čitane su i prepisivane i na štokavskom jezičnom području. Tomo Matić je utvrdio da je »počevši od najstarijih pjesmarica« pjesma Gospoda prezmožna prošarana štokavizmima, »pa uopće dosta jake razlike u tekstu poznatih rukopisa pouzdano svjedoče da se ta kajkavska pjesma

26) M. Šrepel, *nav. djelo*, str. 194.

27) T. Matić, *nav. djelo*, str. 238.

28) T. Matić, *nav. djelo*, str. 240.

o uroti odmah poslije krvavih događaja na stratištu u Wiener-Neustadtu pa sve do novijih vremena mnogo čitala i prepisivala u hrvatskim kajkavskim a i štokavskim krajevima».²⁹

Činjenica da su se kajkavske pučke pjesme širile i prepisivale i na štokavskom jezičnom području i tako se izmiješane sa štokavizmima vraćale i kolale ponovno kajkavskim dijalektalnim područjem, na što upozoruje Tomo Matić, dokazuje nam da su te pjesme imale komunikativnu moć. Samo bi ih nepoznavanje naravi pučke pjesme moglo svesti na plod propagande i nerazumijevanja za borbu i udes hrvatskih feudalaca.

Ne možemo danas reći da su simpatije pučke pjesme »na strani carskog dvora i njegovih pristaša«. Naprotiv, ako pučka pjesma i ne ispoljava izrijeком svoju naklonost i simpatije za nastojanja urotnika — kao što je to slučaj s pučkom pjesmom koja je kolala na latinskom jeziku a koju je priopćio Kukuljević³⁰ — ipak je trenutak, čin smaknuća Petra Zrinskoga — u pučkoj pjesmi doživljen podjednako kao neumitan i kao beščutan čin. »Nevernik« koji je pogubio bana, time što je izvršio nalog smrti, nije zato postao, kako kaže pučka pjesma, ni pametan niti mudar:

Onak ga s palašem henkar jenkrat udri
nit na to spametni niti na to mudri.³¹

Pučka pjesma u ovom slučaju fiksira trenutak kada se u iracionalnost smrti čovjeka, umiranja, u prazninu i nestanak — uzalud pokušava prodrijeti nekim smislom, odnosno mišlju. »Henkar« je nakon toga ostao neizmijenjen kao mračna sila besmisla: »nit na to spametni niti na to mudri«.

Sklonost kajkavskog dijalekta deminutivima zacrtala je onomatopejski na brisanom prostoru neumitnosti i iracionalnosti smrti — gežzir krvi, a onda — potočec:

nego ga nevernik posiče čez pleče
odkud črne krvce potočec poteče.³²

Pučke su se pjesme o uroti javile i u Dalmaciji. Međutim, sačuvana je samo krhotina pjesme u kojoj Petar Zrinski na stratištu za svu nesreću okrivljuje svoju ženu. Pjesma je sačuvana u rukopisu »K u l j e n a« u knjižnici dubrovačke Male braće, bez oznake autora. Istu je pjesmu tek s jednom strofom više našao Franjo Fancev u Arhivu Jugoslavenske akademije. Autor je pjesme suvremenik Petra Zrinskoga, Korčulanin — Petar Kanavelović. Ovdje se susrećemo s pojavom karakterističnom za pučke pjesme: autor im može biti poznati književnik ali pjesma, naišavši na odjek u puku, krene svojim putem pa joj ponekad samo slu-

29) T. Matić, *nav. djelo*, str. 235.

30) Ivan Kukuljević, *Književnici u Hrvata iz prve polovine XVII vijeka s ove strane Velebita*, Zagreb 1899, str. 70—73.

31) T. Matić, *nav. djelo*, str. 258, strofa 62.

32) Vidi bilješku 31.

čajem otkrivamo izvorište. Posljednja strofa sačuvane pjesme koja je kolala među dubrovačkim pukom ujedno je i najbolja. Petar Zrinski govori na stratištu:

Raspukni se, srce moje,
ako nijesi stanac kami;
pukni, er puknut pravedno je
za dat ishod svijem zlobami.³³

Da su pučke pjesme o uroti nastajale i kolale i na hrvatskoj obali i otocima, dokaz je činjenica da je nedavno, tj. 1960. godine na otoku Šolti Olinko Delorko zabilježio pjesmu o pogibiji Zrinskoga i Frankopana, necjelovitu doduše, ispjevanu u desetercu tradicionalne usmene narodne poezije. Ovom prigodom navodim samo početne stihove pjesme, od kojih posljednji stih predstavlja najsrretnije nađeni izraz za ritam koraka u odsudnom trenutku primicanja stratištu:

Na dvadeset miseca aprila
ugrijalo primalensko sunce
oko mista Bečkoga Novoga.
Svi dućani staju zatvoreni,
poredana vojska pod oružjen,
kroz tu vojsku vodu tamničare:
vodu kneza Petra Zrinovića
i Krstana Frankopanovića,
oba skupa vodu na stratište.³⁴

Već pri prvom čitanju Delorkova zapisa moglo se zaključiti da je usmenom prenošenju pjesme prethodio pisani, odnosno tiskani tekst. Pripremajući svoj rad za tisak, saznala sam naknadno (od Ante Nazora) da je pučki pjesnik Juraj Kapić (1861—1925) napisao (»skitio«) pjesmu Petar Zrinović i Krsto Frankopan, koju je tiskala Leonova tiskara u Splitu, bez oznake godišta. Na kraju pjesme saznaje se, kao što je uobičajeno u većini pučkih pjesama da se na početku ili na kraju precizno odredi povod i vrijeme nastajanja pjesme, da je pjesma spjevana u povodu prenošenja posmrtnih ostataka P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u domovinu. Usmenim prenošenjem, sudeći po Delorkovu zapisu, sačuvala se samo završna, VII pjesma Kapićeva spjeva. Karakteristično je da se posljednja tri stiha, iz prethodno citiranog početka Delorkova zapisa, razlikuju od izvornika, tj. od Kapićeve pjesme, pa je već spomenuti posljednji stih, kao najbolje iznađeni izraz za ritam primicanja osuđenika stratištu, djelo usmenog kazivača. Navodim naporedo stihove iz spjeva J. Kapića i stihove iz Delorkova zapisa:

Kroz tu vojsku vode tavničare,
Izvedoše Petra Zrinovića
I šuru mu Krsta Frankopana
Nasrid grada sikoše im glave.

(J. K a p i ć)

33) T. Matić, *nav. djelo*, Prilog II, str. 261.

34) Olinko Delorko, *Narodne pjesme s otoka Šolte i Čiova*, godine 1960, rkp. INU 356, str. 98—99.

Kroz tu vojsku vodu tamničare:
vodu kneza Petra Zrinovića
i Krstana Frankopanovića,
oba skupa vodu na stratište.

(Delorkov zapis)

Kao i prethodni primjer Kanavelovićeve pjesme, to je zanimljiv dokaz najužeg prepletanja tradicionalne usmene narodne poezije s pučkim pjesmama, kao i prepletanja pučke književnosti s razvojnim tokom centralne (umjetničke) književnosti hrvatske.

Budući da ovdje govorim o pučkim pjesmama, dakle i o pučkoj književnosti, potrebno je ukazati da je pojam pučke književnosti u hrvatskoj znanosti najnovijega datuma a zacrtan je prvi put, u smislu u kome je u ovome radu upotrebljavan, u studiji Maje Bošković-Stulli *Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti* — «... kao prelazni oblik među umjetničkom pisanom i tradicionalnom usmenom književnošću, kao ono područje koje na svoj način ukida jaz između ta dva vida književnog stvaralaštva...»³⁵

Kajkavske pučke pjesme o uroti priznavane su do sada samo kao kulturno-historijski zanimljive, kao što se uopće o pučkim pjesmama i o pučkom štivu govorilo, ukoliko se nešto spašavalo od zaborava, samo s toga kulturno-historijskog stajališta³⁶. Naglašavano je da nemaju književne vrijednosti ili bar da »nemaju osobite književne vrijednosti« — dok se pučka književnost bujno i nesmetano širila i razvijala među tokovima usmene i pisane hrvatske književnosti od apokrifnih zapisa i biblijskih legendi pa do dana današnjega, kada se pojam pučke književnosti pretapa u pojam masovnog štiva i masovne kulture.

Fenomenu pučke književnosti književni historičar ne može, međutim, pristupiti sistemom vrijednosti koji je i izgradio na razvojnem toku umjetničke književnosti. Nenalaženje i nepostojanje takvih vrijednosti u pučkoj književnosti — upozoruje samo na neizbježnost preispitivanja pojma književnosti i pitanja što je književnost, pitanja — što je pjesma?

Kajkavske pučke pjesme o uroti čitane su, prepisivane i najvjerojatnije i izvođene — imale su, dakle, svoje čitaoce, odnosno slušaoce i na svoj su način pratile sudbinu zemlje. One se od te sudbine ne mogu odijeliti, kao što ih ni mi ne možemo odijeliti od činjenice da su to — pjesme; pjesme još neistraženog područja pučke književnosti. Naglasak je i ovom prilikom — na književnosti.

35) Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost u sklopu povijesti hrvatske književnosti*, »Umjetnost riječi«, br. 3, Zagreb 1967, str. 257—260. (Ista, *Usmena književnost*: Izbor studija i oglada, Zagreb 1971, str. 54—58).

36) Pučke su pjesme o uroti osuđivane i kao »sramotne« upravo stoga što nisu bile uočene (a nisu još ni mogle biti uočene) osobitosti pučke pjesme u smislu u kojem ih danas izlažemo. Tako npr. Jovan Hranilović spominje pjesmu koju je objavio Rudolf Strohal (vidi bilješku 13) *Cantio de Zrino Petro*: »... ona odulja i sramotna pjesma anonimnog podlog kukavelja, kojom taj podlac baca sjenku na vitešku ženu Petrovu: Katarinu Frankopanku« (Jovan Hranilović, *Posljednji Zrinski i Frankopani u lijepoj knjizi Hrvatskoj*, u knjizi *Posljednji Zrinski i Frankopani*,

Z u s a m m e n f a s u n g

DER WIDERHALL DES UMKOMMENS VON PETAR ZRINSKI UND FRAN KRSTO FRANKOPAN IN DEN POPULÄRLIEDERN (PUČKE Pjesme) IHRER ZEIT

Unmittelbar nach dem Fehlschlagen der Verschwörung der kroatischen Magnaten Petar Zrinski und Fran Krsto Frankopan, noch vor der Gerichtsverhandlung, sowie auch nach ihrer Hinrichtung im Jahre 1671 in Wiener Neustadt, verbreiteten sich mittels Abschriften in den kroatischen Gebieten Lieder, die in der spezifischen Art der sog. Zeitungslieder ihre versifizierte Schilderung des geschichtlichen Ereignisses als beispiellosen Sensationsbericht anzeigten.

In der kroatischen Literaturwissenschaft besteht für solche und ähnliche Lieder, die oft im Versmass — dem Zehnsilber — der traditionellen epischen Poesie gedichtet sind, der schwer zu übersetzende Terminus »pučke pjesme« oder »pučka književnost« (was ungefähr den Ausdrücken »Populärlieder oder »Populärliteratur« entspricht). Für dieses literarische Phänomen wurde auch der Terminus »halbvolkstümliche Literatur« vorgeschlagen was durch die Nichtentsprechung dieses Ausdruckes nur die Kompliziertheit des Problems bezeugt, vor dem sich die Literaturhistoriker befinden.

Einige von den Liedern über die Verschwörung Zrinskis und Frankopans entfloßen aus den Kreisen jener kroatischen Magnaten die dem Kaiser von Österreich ergeben waren, und offenbaren dass sie zu Propagandazwecken dienten um die Verschwörer in den breiteren Kreisen anzuschwärzen; sie offenbaren ausserdem auch Spuren des Reagierens der Kirchenkreise von den Kanzeln, die proösterreichisch orientiert waren.

Das alles jedoch erklärt nicht die literarische Seite des Phänomens, nämlich die Tatsache dass das gerne gelesene und oft abgeschriebene Lieder waren. Mit der nichtliterarischen Funktion solcher literarischer Schöpfungen, d. h. mit der den Zielen der Propaganda dienenden Funktion, kann ihre ausnehmende kommunikative Macht nicht erklärt werden.

Das populäre (pučko), (»halb volkstümliche«) Lied erstrebt — wie jedwedes Lied — seine eigene Wahrheit, und die ist nicht und kann auch nicht eine »allgemeine« Wahrheit sein die am Grund der erzählten ungewöhnlichen und ausserordentlichen Begebnisse läge, wie es ja auch nirgends eine nackte geschichtliche Wahrheit geben kann. Die Schöpfer solcher Lieder, bekannte oder anonyme, sind nicht in der Lage die Dimensionen eines geschichtlichen Ereignisses wahrzunehmen, sondern — indem sie regelmässig betonen dass sie nur davon singen wollen was wahrhaftig, was die Wahrheit ist — vollziehen sie eine Auswahl von Einzelheiten die sie des Besungenwerdens für würdig und bezüglich des bestimmten Ereignisses für bedeutungsvoll halten. Diese Auswahl nun befindet sich vor dem Literaturforscher — literarisch organisiert — als Lied. Die besungene Begebenheit ist, demzufolge, literarisch in einer spezifischen Weise strukturiert.

In dem Kampf der kroatischen Feudalherren, in dem Fehlschlag der Verschwörung, entdeckte das Populärlied, in christlichem Sinne, den bestrafte Hang zu dem Verbotenen. Die Verschwörer hatten nämlich mit Nichtchristen, mit den Türken verhandelt. Als Regulator des geschichtlichen Begebnisses, taucht in diesen Liedern das mittelalterliche Symbol des »Glücksrades« auf, nach welchem ein Adeliger, ein Banus, zu einem Bettler werden kann. Die geschichtliche Begebenheit wurde vom nichtgeschichtlichen, idealistischen Standpunkt besungen.

Die grösste Schuld an der »Sünde«, d. h. an dem Versuch der Verschwörung gegen den Kaiser, lud man auf Petar Zrinskis Gattin Katharina. In dem Gespräch zwischen Petar und Katharina — ist das archaische Modell der Verhandlung zugegen (Streitgespräch) zwischen Seele und Leib. In den Worten der Gattin ist der Leib symbolisiert, der im mittelalterlichen christlichen Glauben die Quelle aller Versuchungen und Leiden ist. Der Verschwörer, Petar Zrinski, beklagt sich über seine Gattin ganz so wie in den Streitgesprächen die verführte Seele über den Leib weinend klagt.

Ausser dem »Glücksrad« erscheint in den Populärliedern der Tod als letzte Instanz, wo sich die gesellschaftlichen Unterschiede nivellieren. Das Populärlied entdeckt die Möglichkeit der Gleichberechtigung, der Gleichstellung auch vor dem Tod.

In dem Moment als der Kaiser weder auf die Bittgesuche noch auf die adelige Abstammung der Verschwörer Rücksicht nimmt — entdeckt das Populärlied seine spezifische Wahrheit auf welche es gerichtet ist.

Demzufolge sind die Sympathien der Lieder die nach dem Umkommen der krotischen Magnaten sich melden, nicht auf Seiten des kaiserlichen Hofes, wie die älteren Forscher dachten. Diese Lieder können das geschichtliche Ereignis nicht erklären, von ihm wird nur als von einer Sensation gesprochen. Unter der Schicht der christlichen »ewigen« Wahrheit von der Vergänglichkeit des irdischen Lebens und Reichtums, unter der Schicht der mittelalterlichen literarischen Symbole und Vorlagen — enthüllen uns diese Lieder das Gehör für die sozialen Ungleichheiten, sie reden »von unten«, von denen am Grunde, die in der untergeordneten Lage verbleiben.

In der Abhandlung werden im weiteren die Varianten der Lieder über die Verschwörung untersucht, die im 20. Jh. entstanden sind und durch den Druck verbreitet wurden — während sich etliche unter ihnen in mündlicher Weitergabe bis unsere Tage in der Erinnerung erhalten haben.

Die Untersuchung literarischer Schöpfungen die dem Phänomen der Populärliteratur (pučka književnost) angehören, stellt vor die Literaturforscher die Forderung zur Überprüfung des Begriffes und der Grenzen der Literatur. Diese Forderung wird heute noch potenziert durch das Wuchern des Massendruckes für die breitesten Leserschichten.

(Übersetzung: *Stjepan Stepanov*)